

LEIDSE MILIEURAAD

p/a Kruitschip 4
2311 RS Leiden
06 – 533 76 405
jan.pieters70@gmail.com
twitter@lmraad

Leiden, 7 september 2015

Aan het College van Burgemeester en Wethouders
t.a.v. de wethouder voor Onderwijs, Sport en Milieu,
de heer F. de Wit
Stadhuis
Leiden

Advies over:

Ontwerp-ambitiedocument
Leiden Duurzaam 2030:
Een kansrijke, leefbare stad voor nu en straks

Inleiding

Bij brief van 8 juli 2015, kenmerk Z/15/194742 heeft u de Leidse Milieuraad, (hierna: "de milieuraad") gevraagd advies uit te brengen over het ontwerp-ambitiedocument "Leiden Duurzaam 2030"¹ (hierna "ambitiedocument"). Dit advies treft u hieronder aan.

Dynamische planning

In Leiden Duurzaam 2030 ontvouwt U eerst de ambities tot 2030, om vervolgens voor de komende vier jaar een concrete agenda op te stellen. Deze aanpak spreekt de milieuraad zeer aan. De keuze voor vier jaar is overzienbaar en geeft voldoende ruimte om vele zaken goed voor te bereiden. Hij spreekt de verwachting uit dat dit opnieuw zal gebeuren na afloop van de vierjaarperiode, waardoor de lange termijn doelen leidend blijven voor de concrete acties, terwijl nieuwe inzichten, realisaties en veranderde omstandigheden tot gelding kunnen komen. Deze aanpak maakt het ook mogelijk om ambities en concrete voornemens met elkaar in verband te brengen. Vaak zijn er maatregelen en investeringen die meerdere doeleinden kunnen dienen. Door de gekozen aanpak kunnen zulke "kruisbestuivingen" geïdentificeerd worden.

Duurzaamheid als innovatief principe

In het verlengde hiervan, en misschien nog wel belangrijker is dat de opstellers van het ambitiedocument zich ervan bewust zijn dat Duurzaamheid vooral ook economische en technische kansen biedt, dat het streven naar duurzaamheid ook betekent aangesloten te blijven op internationale technologische ontwikkelingen. In termen van het ambitiedocument heet dit: dat duurzaamheid een "innovatief principe" is.

Inbedding in de ambtelijke en politieke besluitvorming

De inbedding van het duurzaamheidsbeleid binnen de ambtelijke en politieke organisatie is een belangrijke stap vooruit en opzichte van de vorige duurzaamheidsagenda. Het is een uiting van het toegenomen belang dat het

¹ Het betreft de versie die werd vastgesteld voor inspraak, 30 juni 2015

college van B&W hecht aan het duurzaamheidstreven op gemeentelijk niveau. De inbedding draagt tevens bij aan het vermogen om doelmatig in te spelen op ontwikkelingen, de voortgang te bewaken en een *integrale* aanpak te volgen, waarin projecten die traditioneel tot een bepaald domein behoren (zeg water, of afval) gecombineerd worden met projecten uit een ander domein (bijvoorbeeld de opwekking van alternatieve energie).

Een derde verbetering is dat de gemeente waar dat nodig is, een regierol niet uit de weg gaat om partijen bij elkaar te brengen.

Ruimte geven aan initiatieven van onderop: Duurzaamheidplatform

Terecht wordt er veel werk gemaakt van het betrekken van 'initiatieven van onderop' in de beleidsvorming. De bijdragen die *op lokaal niveau* geleverd moeten worden om een breed gedragen duurzame economie te bereiken zijn immers erg belangrijk. Dit vraagt decentrale besluitvorming en een bottom-up benadering. Voor de bottom-up aanpak wordt het *Duurzaamheidplatform* voorgesteld. De komende tijd zal er nog veel aandacht nodig zijn om dit platform voldoende handen en voeten te geven. De milieuraad ziet als belangrijkste toegevoegde waarde dat deelnemers aan het platform combinaties kunnen maken van de uiteenlopende ideeën. Initiatieven kunnen zodoende eerder doorgroeien naar geslaagde 'start-ups'. Functies die het Duurzaamheidplatform kan vervullen houden onder meer het ondersteunen van hun informatievoorziening, en het vinden van financiële middelen in.

In aanvulling op het faciliteren van initiatieven van onderop ziet de milieuraad ook een functie voor meer *gespecialiseerde tijdelijke adviescommissies* om bepaalde concrete programmapunten te ondersteunen. Hierin kunnen belangrijke deelnemers met "doorzettingsmacht" uit de stad zijn vertegenwoordigd. Dergelijke commissies kunnen duurzaamheidsopties agenderen. Denk aan thematische bijeenkomsten waarop de potenties van bepaalde (families van) oplossingen voor duurzaamheidvraagstukken de revue passeren, en (technische) bedrijven, afvalbedrijven, financiële instellingen, burgers met een idee, de gemeente, het Hoogheemraadschap, bezien waar ze aan kunnen beginnen en met wie valt samen te werken. De gemeente kan vervolgens een actieve rol spelen in het verspreiden van de ideeën. Deelname door bekende Leidenaren zou tot voordeel strekken.

Aanbeveling 1. Bezie of het Duurzaamheidplatform aangevuld zou moeten worden met het ad hoc, door de gemeente te faciliteren, thematische adviescommissies van betrokken bedrijven, instellingen en burgerparticipanten met een bepaalde tijdshorizon, die opties voor de Leidse regio kunnen verkennen de uitvoering ervan ter hand kunnen nemen, en hun ervaringen ter beschikking te stellen van andere initiatieven.

Maar de milieuraad mist inspirerende en enthousiasmerende beelden

De milieuraad mist in de presentatie echter inspirerende beelden, niet alleen om te inspireren maar ook om activiteiten te richten en meer mogelijkheden te bieden om vanuit heel verschillende invalshoeken en disciplines bij te dragen aan de duurzaam Leiden.²

² De minister van Economische zaken heeft het over "Een aardgasvrij Nederland in 2050". Dit zou kunnen leiden tot een vergelijkbaar aansprekend en inspirerend beeld voor de stad Leiden, bijvoorbeeld "Leiden energieneutraal in 2050". (De milieuraad pleit er overigens voor zich niet tot één brandstof te beperken. Er is dan teveel ruimte om andere, mogelijk zeer milieubelastende alternatieven in te zetten (steenkolen bijvoorbeeld). Ook op terreinen als afval en waterhuishouding zijn er beelden te ontwikkelen die inspireren tot een circulaire economie. "Leiden grondstofleverancier in 2050" bijvoorbeeld. Het duurzaamheidspanel kan bijdragen aan het ontwikkelen van dit soort beelden. De milieuraad tekent hierbij aan dat dit soort beelden vooral moeten inspireren. Daarvoor is het aan de ene kant nodig dat zij niet onrealistisch zijn, maar

Aanbeveling 2. Ontwikkel een beperkt aantal beelden die aanspreken, initiatieven uitlokken en uitnodigen tot samenwerking.

In dit advies beperkt de milieuraad zich tot hoofdlijnen. De aanbevelingen hebben vooral betrekking op het vele *voorbereidende* werk dat gedurende de periode 2016-2020 gedaan moet worden om ervoor te zorgen dat die ambities ook waargemaakt kunnen worden. Dit advies volgt de indeling van het concept-ambitiedocument.

Er is veel kennisontwikkeling nodig

Veel van de opgesomde prioriteiten voor 2016-2020 veronderstellen meer informatie dan er momenteel voorhanden is. Dit geldt zowel sociaalwetenschappelijke, als bestuurlijke, economische, technische en natuurwetenschappelijke kennis. Mogelijke attitudeveranderingen ten aanzien van mobiliteit en afval lijken belangrijk. Leiden met zijn ambitie van kennisstad kan (en moet) daarbij profiteren van haar onderwijs en onderzoekinstellingen (CML, Naturalis, Universiteit)..

Aanbeveling 3. Zorg voor een adequate informatievoorziening rond de belangrijke thema's in de duurzaamheidagenda. Het gaat daarbij *in ieder geval* om:

- a. de informatievoorziening die van belang is voor duurzaamheidsinitiatieven van onderop zoals de *toegang tot specialistische informatie uit openbare bronnen*³ ten behoeve van start-ups. Mogelijk als onderdeel van de steun die vanuit de gemeente geoden kan worden aan het Duurzaamheidsplatform.
- b. het systematisch vergaren van beleidsinformatie betreffende
 - i. aansluiting op de kennisontwikkeling van energiebesparings- en opwekkingstechnieken;
 - ii. de (veranderende) rol en betekenis van de groenvoorziening, ontwikkelingen in natuurwaarden en biodiversiteit (versterking van het stadsnatuurmeetnet, ontwikkeling van natuurwaardekaarten);
 - iii. het rendement van het brede scala aan alternatieve (met elkaar concurrerende) opties voor het voorkómen van afval, alsmede het verwijderen en verwerken ervan.
 - iv. de ontwikkeling van de mobiliteit, waaronder mogelijke attitudeveranderingen.

In aanvulling hierop is vaak specifieke kennis met betrekking tot concrete maatregelen en investeringen nodig.

1 Leiden Duurzame Stad

“Duurzaamheid”, rode draden uit de discussie, en integrale benadering

Aan het lokale besluitvormingsniveau moet een grote rol worden toegekend. Dat komt omdat duurzaamheid, zoals terecht wordt opgemerkt, steeds meer wordt gezien als een *aspectbeleid* en het daardoor ook nauw samenhangt met allerlei sociale en technische innovaties. Een grotere rol voor het lokale besluitvormingsniveau (en dus ook van regie) is vooral nodig op energiegebied. Gezien ervaringen in het buitenland is dat ook zeker mogelijk. Op dat terrein blijft de Nederlandse beleidsuitvoering duidelijk achter bij wat elders in de EU en de OESO landen gerealiseerd is en wordt⁴. Steeds meer gemeenten *integreren* duurzaamheidsinitiatieven. Leiden

aan de andere kant, voor de lange termijn, meer uitdaging mogen bevatten dan wat nu al technisch en economisch mogelijk is en op de tekentafel ligt.

³ Er is veel technische informatie besloten in bronnen die alleen geraadpleegd kunnen worden als men een duur abonnement heeft. In de VS komt het voor dat bibliotheken hun toegang tot dergelijke bronnen openstellen voor start-ups

⁴ De recente uitspraak van de Haagse rechter in de zogenoemde Urgenda-zaak is - los van de discussie over de mogelijke staatsrechtelijke repercussies van het vonnis - daarvoor illustratief.

sluit zich daar blijkens het ambitiedocument nu bij aan. Draagvlak bij de bevolking is daarbij van groot belang. In de trits *People, Planet, Profit* - een centraal element in de internationale duurzaamheidsbenadering - staat *People* niet voor niets vooraan. De milieuraad merkt in dit verband op dat bij de meeste onderwerpen, en dat geldt zeker voor energie en klimaatadaptatie, er zowel relatief hoge *kosten* als *baten* (als gevolg van uitgespaarde energie-en grondstoffenkosten en vermeden milieuschade) op het spel staan. Daarnaast kunnen lokale activiteiten de plaatselijke economie ondersteunen. Waarom energierekeningen betalen aan grote multinationals terwijl dat geld ook in de Leidse regio kan blijven? De milieuraad heeft in dit verband een *woonlastenbenadering* in ruime zin node gemist. Een woonlastenbenadering, zoals in sommige andere steden wordt gevolgd, kan bovendien een goed integratiekader bieden voor velerlei maatregelen die elkaar kunnen versterken.⁵

Vormgeving en effectuering van het beleid staan of vallen met een positieve betrokkenheid van de bevolking en een stevige verankering in de stad en in de gemeentelijke dienst. Het aanstellen van een projectleider en een energiedeskundige en het in het leven roepen van het Duurzaamheidplatform passen daarin en worden toegejuicht. De precieze vorm en werkwijze van het Platform staat echter nog niet vast.

Aanbeveling 4. Zorg er in de komende maanden voor (bij voorkeur voordat de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 in werking treedt), dat het Platform tijdig in voldoende mate een rol kan vervullen als kanaal waarlangs ideeën en initiatieven met elkaar in verband gebracht kunnen worden, participatie in die initiatieven (zowel inhoudelijk en in natura als in financiële zin) wordt aangemoedigd, en het duurzaamheidsbeleid in de stad zo goed mogelijk wordt verankerd.

2 Energie:

Ambities voor 2030

Nationale ambities

De vormgeving en uitvoering van het nationale beleid met betrekking tot energiebesparing en duurzame energieopwekking blijft achter bij de prestatie van andere landen.⁶ Het klimaatakkoord ging uit van een emissiereductie in 2020 van 20% ten opzichte van 1990. Het vonnis in de door Urgenda aangespannen rechtszaak draagt de regering een hoger ambitieniveau op dan het klimaatakkoord.

Lokale ambities

De Leidse ambitie van 14% reductie is aan de afspraken uit het energieakkoord georiënteerd, en blijft dus achter ten opzichte van het klimaatakkoord en al helemaal ten opzichte van de gerechtelijke uitspraak. In dat licht bezien is het ambitieniveau (te) bescheiden, ook al tegen de achtergrond van de prestaties die in andere landen zijn en worden geleverd. Heel veel wat er bereikt moet en kan worden, zal op lokaal niveau gestalte moeten krijgen. Maar ook de kansen voor lokale maatregelen zijn groot, mede door de technische vooruitgang, die op zijn beurt bevorderd wordt door de energietransitie in landen om ons heen. Er is behoefte aan de uitrol van nieuwe, duurzamere energievormen.

⁵ Zie ook het advies van de milieuraad over de prestatieafspraken met de woningbouwcorporaties, januari 2015, alsmede http://energiesprong.nl/wp-content/uploads/2014/11/Sturen_op_WoonlastenDEF.pdf

⁶ Volgens de 'Klimaschutz index 2015' van Germanwatch is Zweden bijvoorbeeld **binnen de laatste 5 jaar** erin geslaagd om de emissies in de gebouwde omgeving met **70%** te reduceren. Denemarken heeft een zeer vooruitstrevend beleid om duurzame energie uit te rollen. Als het gaat om lokale duurzame energie op te wekken is Duitsland een voorbeeld. Er zijn steden en dorpen die netto energieproducenten zijn. <https://germanwatch.org/de/9471>

De milieuraad staat positief tegenover de nadruk op een grotere bijdrage van *lokale* bronnen aan de totale energievoorziening.

Prioriteiten in de periode 2016-2020, en gemeentelijke rollen

Om de urgentie, niet alleen vanuit de optiek van klimaatverandering, maar ook vanwege de economische voordelen, die ermee behaald kunnen worden (innovatieve bedrijven, energie-onafhankelijkheid, woonlastenbeperking), beter in beeld te brengen is het van belang de ambities voor de periode 2016-2020, nader te preciseren en te concretiseren.

Ruim 2/3 van het energieverbruik en de CO2 emissies vindt plaats in de gebouwde omgeving. Het verwarmen van woningen neemt globaal de helft van het energiebudget van huishoudens in beslag. Wil het niveau van 14% *besparing* in 2020 gehaald worden zal veel aan energiebesparing in Leiden moeten gebeuren.

Een aanvullende prioriteit

De milieuraad wil aan de lijst van mogelijkheden om hernieuwbare energie op te wekken een optie toevoegen. Leiden is een van de meest dichtbevolkte steden van Nederland. Dit betekent dat de omstandigheden uiterst gunstig zijn om op grote schaal zonne-energie met collectoren op te vangen en die in de ondergrond op te slaan. Die warmte kan in de koude maanden gebruikt worden voor verwarming. Bovendien biedt een dergelijk systeem de mogelijkheid om in de zomer gebouwen te koelen wat bij steeds warmere zomers een voordeel oplevert. De milieuraad komt daarom tot de aanbeveling de volgende prioriteit toe te voegen:

Aanbeveling 5. Onderzoek of de dicht bebouwde binnenstad van een collectief warmte-koude opslagsysteem kan profiteren.

Ten behoeve van de aanvullende duurzame energie, die in de regio opgewekt zal moeten worden, is het raadzaam om in het verband met de gemeenten van de omgevingsvisie 2040⁷ samen te werken en zo geschikte plekken voor windmolens en biomassa / co-vergisting⁸ etc. te vinden.

Er moeten beduidend meer gebouwen geïsoleerd worden en tot een hogere isolatiewaarde dan momenteel in de afspraken met de corporaties is vastgelegd. Daarnaast is het nodig om ook de andere vastgoedbezitters (eigen-woningbezitters, particuliere verhuurders, eigenaars van bedrijfspanden) aan te zetten tot energiebesparing en -opwekking door middel van hernieuwbare bronnen. Een grote drempel is voor veel eigenaren en organisaties het aangaan en managen van deze opgave. Hiervoor zijn echter ook bedrijven, die de processen kunnen ondersteunen.⁹

Het ontwikkelen van (lokale) duurzaamheidsprojecten, zeker als die impliceren dat oplossingen moeten worden nagestreefd die buiten de gebaande paden te treden —zoals het gebruik van geothermie, of het toepassen van vergisting (van afval of van afvalwater), het benutten van daken en andere oppervlakken—, vergt vaak een lange voorbereidingstijd. De komende jaren zou hierin veel geïnvesteerd moeten worden om vanaf 2020 veel ambitieuzere en desondanks realistische ambities te kunnen formuleren.

⁷ Zie [omgevingsvisie 2040](#)

⁸ In Zoeterwoude is Heineken bijvoorbeeld van plan om samen met een boer een gemeenschappelijke vergistingsinstallatie tbv. groen gas te ontwikkelen - naast de windmolens, die momenteel in bouw zijn.

⁹ Zo regelt de organisatie 'Reimarkt' voor de burgers en corporaties het verduurzamen van woningen in Enschede en 'ontzorgt' de organisatie de eigenaren. In Leiden is EnergiekLeiden actief met een aantal projecten die uit zouden kunnen groeien tot voorbeeldprojecten, die voor anderen onder meer belangrijke "hoe-pak-je-het-aan" informatie kunnen opleveren.

De huidige prestatieafspraken verdienen zo spoedig mogelijk een herkansing.¹⁰ Aanvullende of nieuwe afspraken moeten zo vlug mogelijk het ambitieniveau voor energiebesparing en van de opwekking van energie met vernieuwbare bronnen, verhogen. Zij moeten bovendien dringend uitgebreid worden naar andere ‘spelers’ als daar zijn de particuliere huiseigenaren, de particuliere verhuurders en bedrijfsgebouwen. Men moet zich daarbij niet blindstaren op de (investerings-)kosten maar ook letten op de baten, behalve voor het milieu en het klimaat, niet in de laatste plaats ook voor de woonlasten op termijn en voor de lokale economie. De “Quick scan” laat zien dat Leiden op energie (-besparing en opwekking) relatief slecht scoort. Bedenk daarbij dat vele kleinere projecten eerst rendabel worden als ze in combinatie met andere worden uitgevoerd.

Aanbeveling 6. Herijk zo spoedig mogelijk de prestatieafspraken met de woningbouwcorporaties; begin overleg met particulieren huiseigenaren-bewoners, particuliere verhuurders, en overige bezitters van vastgoed over een gezamenlijke aanpak van energiebesparing en energieopwekking met hernieuwbare bronnen. Betrek daarbij ook potentiële leveranciers van nieuw technieken —met inbegrip van energieopwekking uit afval en afvalwater— en installatiebedrijven. Bezie in hoeverre de duurzaamheidsfondsen ingezet kunnen worden. Bereid ambitieuzere en toch realistische doelstellingen voor de toekomst voor.

Als deze aanbeveling uitgevoerd wordt opent zij de mogelijkheid om schaal- en kostenvoordelen te behalen door uiteenlopende projecten van verschillende eigenaren te combineren. De milieuraad wijst, wellicht ten overvloede, op de Woonlastenbenadering, waarin ook een aanpak wordt beschreven die erop gericht is de woonlasten laag te houden door krachten te bundelen en kennis te delen, en zoveel mogelijk gebruik te maken van aanwezige omstandigheden. De milieuraad benadrukt dat het *combineren* van mogelijkheden waarover uiteenlopende partijen beschikken (bijvoorbeeld stadsverwarming en geothermie, of warmtewinning uit afvalwater) vaak tijd kost, maar daarna kan leiden tot ambitieuze, maar realistische ambities voor een volgende periode.

Duurzame energieopwekking/stadsverwarming

Ten behoeve van een duurzame energievoorziening en leveringszekerheid is een mix uit verschillende systemen aan te bevelen. Indien de warmterotonde daadwerkelijk in 2020 Leiden bereikt heeft en daarmee de warmte voorziening door restwarmte uit Rotterdam verduurzaamd wordt, is veel gewonnen. Maar het is ook belangrijk om voor de langere termijn de ruimtelijke opties voor windenergie, vergisting, warmte uit biomassa, warmte en koudeopslag in de bodem (zie de betreffende aanbeveling), geothermie en grootschalige zonne-energie te onderzoeken.

Warmtevisie

Er is, zoals in het ambitiedocument aangegeven, behoefte aan een integrale warmtevisie. Daarmee kan ook zoveel mogelijk integratie van het beleid tot stand komen (er zijn immers raakvlakken met: afval, duurzaam ondernemen, biodiversiteit, klimaatadaptatie). De milieuraad komt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 7. Bezie —naast de aansluiting op het toekomstige warmtenet uit Rotterdam— ook *regionaal* of er mogelijkheden zijn voor een warmte-uitwisseling tussen bedrijven of organisaties zijn. Maak het warmtenet ‘open’ zodat overvloedige energie daarin opgenomen kan worden.

¹⁰ Zie het advies van de milieuraad over de prestatieafspraken met de woningbouwcorporaties, waarin de milieuraad het ambitieniveau in de prestatieafspraken als (te) laag aanmerkte.

3 Duurzaam bedrijfsleven

Ambities

Koppeling van de ambities aan de ambities voor het beperken van afvalstromen

De milieuraad heeft moeite met het vaststellen van het ambitieniveau op dit thema. Hetzelfde geldt voor het thema terugdringen van afvalstromen. Uiteraard zijn beiden nauw vervlochten, zoals in het ambitiedocument ook wordt geconstateerd.

Aansprekende beelden voor een integrale aanpak gewenst

De circulaire economie leent zich voor toekomstbeelden die aanspreken en die uitnodigen tot samenwerking over de grenzen van bestaande hokjes heen. Wellicht zijn er bijvoorbeeld mogelijkheden om bij onderhoud en vervanging van delen van het rioleringsstelsel de potenties van afvalwater als leverancier van secundaire grondstoffen (fosfaat bijvoorbeeld) of energie beter te benutten. Juist hier zou het ontwikkelen van aansprekende beelden, zoals “Leiden (bijna) aardgasvrij in 2050”, of “Leiden grondstofleverancier in 2050”, of varianten daarop kunnen bijdragen aan het *integraal aanpakken van het duurzaamheidvraagstuk*, en tegelijkertijd de stimuleren van de (lokale) economie. Dit zou ook aansluiten bij de terechte constatering dat “duurzaamheid” kansen biedt en in toenemende mate onderkend wordt als wat in het concept-ambitiedocument zeer terecht “een innovatief principe” genoemd wordt.

Met inspirerende beelden kan in combinatie met het Platform veel energie worden losgemaakt. Die beelden kunnen ook gebruikt worden om bijvoorbeeld prijsvragen uit te schrijven, en bijdragen tot het besef dat er meestal veel meer mogelijk is dan op het eerste gezicht lijkt (vooral als een aansluiting gevonden kan worden op vervangings- en nieuwe investeringen).

Prioriteiten in de periode 2016-2020

Een circulaire economie zal met het voortschrijden van de techniek en het veranderen van economische omstandigheden, in technisch opzicht steeds een andere inhoud krijgen. Deze ambitie moet deels steeds weer opnieuw worden ‘uitgevonden’. Dat stelt hoge eisen aan het ‘organiserende vermogen’ van markt en overheid.

Regelgeving

Het samenspel tussen innoverende bedrijven, zowel ‘start-ups’, als gevestigde technisch geavanceerde bedrijven met ‘deep pockets’, aan de ene kant en de gemeentelijke overheid moet een voortdurend punt van aandacht zijn. De overheid kan hier (in aanvulling op de voorliggende tekst) ook met dienstverlening en maatwerk-aanpassingen in het vergunningenregiem, onder voorwaarden, de technische en organisatorische dynamiek vergroten. De milieuraad wil in dit verband wijzen op pogingen die daartoe in de Amsterdam ondernomen worden,¹¹ en komt tot de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 8. Bezie of in Leiden (en de andere gemeenten die aangesloten zijn bij de Omgevingsdienst West-Holland), de toepassing van regelgeving zo kan worden ingericht dat bedrijven en particulieren die op een controleerbare wijze bijdragen aan besparing op fossiele energie, of anderszins een circulaire economie naderbij brengen, *minder* inspanningen hoeven te verrichten voor het verkrijgen van de vereiste vergunningen, zonder dat de bescherming van het milieu daaronder lijdt.

¹¹ Zie het initiatiefvoorstel van de raadsleden mevrouw Bosman van D66, de heer Toonk (VVD) en de heer N.T. Bakker (SP), getiteld: ‘Minder regels voor meer duurzame energie’ <http://zoeken.amsterdam.raadsinformatie.nl/cgi-bin/showdoc.cgi?action=view/id=238917/type=pdf/664.15>, dat op 2 juli door de Amsterdamse gemeenteraad met algemene stemmen is aangenomen. In dit voorstel staan 10 concrete vereenvoudigingen in (de uitvoering van) de regelgeving voorgesteld die energiebesparing zullen vergemakkelijken. Waarschijnlijk zijn ook aanpassingen in de regelgeving mogelijk die andere aspecten van een circulaire economie naderbij brengen.

De aanpak middels experimenten met bedrijven op een tweetal bedrijventerreinen, die wordt aangeduid in het ambitiedocument, spreekt ons aan. Maatwerk en gebruik maken van omstandigheden kan in dit stadium van ontwikkeling de weg wijzen naar meer systematische oplossingen.

Een met het beperken van afvalstromen samenhangend maatregelen pakket

Er is dringend behoefte aan een verkenning van de opties om een circulaire economie naderbij te brengen en daarmee de afvalstromen te verminderen. Het is niet onaannemelijk dat een dergelijk beleid ook niet onbelangrijke verdienmodellen oplevert, omdat scheidingsopties goedkoper worden en secundaire materialen een marktprijs hebben. Om schaafeffecten van voldoende omvang te realiseren zal met andere gemeenten en partijen samengewerkt moeten worden. De milieuraad komt daarom met de volgende aanbeveling:

Aanbeveling 9. Onderzoek de komende jaren hoe de circulaire economie in Leiden eruit kan komen te zien. Betrek daarin de opbrengsten van secundaire grondstoffen, uit afval en afvalwater. Richt dit onderzoek op het zichtbaar maken van robuuste verdienmodellen voor zowel de private als de publieke sector.

4 Biodiversiteit

Ambities

De milieuraad stemt in met de ambities en de prioriteiten. Hij herkent daarin veel van zijn eerdere adviezen. Leiden heeft een bijzondere positie. Enerzijds heeft het weinig groen, vooral in de binnenstad, hetgeen het woon- en leefklimaat nadelig beïnvloedt; anderzijds heeft Leiden met haar Universiteit (Centrum voor Milieukunde en Naturalis Biodiversity Center) een schat aan kennis op het gebied van biodiversiteit binnen handbereik, waarvan zowel de bewoners als de gemeentelijke administratie, gebruik kunnen maken. De milieuraad onderstreept het belang van de samenhang van het geformuleerde biodiversiteitsbeleid met dat voor klimaatadaptatie.

Onder de ambitie “*uitbreiding en verbinding stadsgroen*” wordt sterk de nadruk gelegd op de verbinding tussen groengebieden, maar in aanvulling daarop is er ook behoefte aan meer groen en in het bijzonder van grote bomen, binnen de Singels.

Zowel bij de ambities als bij de prioriteiten wordt het “natuurinclusief ontwerpen en bouwen” opgenomen. Het begrip blijft evenwel vaag. Dat belemmert de beleidsformulering. De milieuraad komt daarom met de aanbeveling om zowel op het niveau van ambities als op het niveau van de prioriteiten in 2016-2020:

Aanbeveling 10. Formuleer concrete kenmerken van “natuurinclusief bouwen”.

Het ambitiedocument noemt als mogelijke bouwobjecten de daken van huizen en (ondergrondse) parkeergarages. Maar ook schoolpleinen en gevels komen volgens de milieuraad in aanmerking. Bij het bevorderen van groene daken moet voorrang gegeven worden aan delen van de stad waar steeds wateroverlast dreigt zoals Leiden-Noord en De Kooij. Een systematische verkenning van oppervlakten die met groen bedekt kunnen worden kan de slagvaardigheid van het beleid vergroten. Onder meer in het “Praktijkonderzoek Plant en Omgeving van de Wageningen Universiteit”¹² worden voorbeelden en praktische wenken gegeven.

¹² Zie <http://www.wageningenur.nl/nl/Expertises-Dienstverlening/Onderzoeksinstituten/praktijkonderzoek-plant-omgeving.htm> en <http://www.wageningenur.nl/nl/Dossiers/dossier/Groen-in-de-stad.htm>

Mogelijke *beleidsinstrumenten* zijn, naast het in “Leiden Duurzaam 2030” genoemde formuleren van specifieke eisen voor ruimtelijke verbetering door inclusief ontwerpen en bouwen bij het aanbesteden van projecten, en het creëren van een aparte subsidieregeling voor groene daken:

- Het uitvoeren van voorbeeldprojecten door de gemeente;
- Voorlichting geven over de voordelen van groene daken, gevels en (school-)pleinen;
- Technische assistentie verlenen bij het realiseren van meer groen op daken en gevels, en van groene en eetbare schoolpleinen;
- het verkennen en zo mogelijk uitbreiden van de mogelijkheden om groene daken, gevels en oppervlakken verplicht te stellen, in het bijzonder waar waterretentie geboden is als onderdeel van klimaatadaptatie;
- het verkennen en zo mogelijk toepassen van subsidies voor het realiseren van groene en eetbare schoolpleinen.

Prioriteiten in 2016-2020

Aandacht voor voldoende “grote bomen”, inheemse soorten, de biodiversiteit en opvolging van bloeiwijzen

Vooraf in de versteende binnenstad is er behoefte aan meer grotere bomen, zowel voor het woon- verblijfs- en leefklimaat in het algemeen, als voor een betere waterberging, fijnstof filtering en het tegengaan van hitte-eilanden. De milieuraad herhaalt in dit verband een eerder gedane aanbeveling om plaatsen te reserveren die voldoende gevrijwaard zijn van obstakels in de ondergrond, zodat daar bomen tot volle wasdom kunnen komen. In een uitvoeringsnota bij de Bomenverordening 2015 zou daar uitwerking aan kunnen worden gegeven. De milieuraad benadrukt voorts het belang van de aanplanting van *inheemse* soorten, de biodiversiteit en een goede opvolging van de bloeiwijzen om een zo gunstig mogelijke biotoop voor bijen en andere insecten te creëren.

Meer aandacht voor natuur-en milieueducatie van jonge Leidenaars

“Leiden Duurzaam 2030” vermeldt het belang dat het college hecht aan natuur- en milieueducatie. De milieuraad mist echter specifieke aandacht voor natuureducatie van (zeer) jonge Leidenaars. Vroeg geleerd respect en aandacht voor de natuur beklijft. Het schept ook draagvlak in de toekomst. Een voorbeeld van een te ondersteunen initiatief is de stichting “Het Bewaarde Land” (met Leidse wortels) voor de Natuureducatie op lagere basisscholen (klas 5/6)¹³

Aanbeveling 11. Besteedt meer aandacht aan natuur- en milieueducatie van jonge Leidenaars op de basisscholen

5 Afval

Ambities

De milieuraad kan het ambitieniveau niet inschatten. Elk van de vier geformuleerde ambities beschrijft min of meer de status quo.¹⁴ De milieuraad bepleit een meer visionaire presentatie van de voornemens op de lange

¹³ Zie <http://www.hetbewaardeland.nl/>

¹⁴ Bij de geformuleerde ambities maakt de milieuraad de volgende kanttekeningen: Ambitie 1) De perceptie van afval als bron van grondstoffen is al enige tijd aan het veranderen. Het beginsel de vervuiler betaalt is al de grondslag van de financiering, zij het dat in Leiden aan aanvulling plaatsvindt uit de algemene middelen. Ambitie 2) De forse reductie van restafval is een constatering uit het (recente) verleden. Er wordt niet aangegeven wat het doel zou kunnen zijn. Ambitie 3) Dat er afspraken met ondernemers zijn gemaakt over afvalreducties is een constatering. Ambitie 4) dat de leeneconomie

termijn. Daarbij heeft de milieuraad begrip voor de complexiteit van het vraagstuk. Het inschatten van wat op de lange(re) termijn realistische 'prestaties' zijn, is bij uitstek op dit beleidsterrein moeilijk. Dit neemt niet weg dat de milieuraad van oordeel is dat op zijn minst een inspirerend toekomstbeeld moet worden geformuleerd. Uitsluitend bij wijze van illustratie: "De kosten van afvalinzameling en verwerking (momenteel betaald uit de afvalheffing en uit de algemene middelen (OZB) worden in 2030 voor de helft betaald uit de opbrengsten van teruggewonnen materialen." Een andere optie werd eerder gesuggereerd: "Leiden grondstofleverancier in 2050"

De milieuraad dringt er ook op aan om afval een meer integraal deel te laten zijn van het duurzaamheidsstreven. Afval kan bijvoorbeeld, behalve een bron van grondstoffen, ook een bijdrage aan lokale energieopwekking zijn. Het concept ambitiedocument blijft op dit punt teveel binnen de traditionele grenzen van de organisaties die zich bezig houden met afvalinzameling en het uitbesteden van de verwerking ervan. Bij het formuleren van ambities ligt het voor de hand relaties te leggen met "Duurzame ondernemen" en de daar opgenomen aanbeveling.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

In de periode 2016-2018 zullen de voorbereidingen moeten plaatsvinden voor het afsluiten van nieuwe contracten. Vanzelfsprekend gaat de gemeente dan na wat de verschillende inzamelings- en verwerkingsopties zijn, bij de dan geldende stand van de techniek (en daarop te verwachten aanbiedingen). Vooral als ook duurzaam ondernemen belangrijk gevonden wordt, evenals het zich mogelijk uitbreidende scala aan toepassingen van afval in het kader van de energievoorziening, wordt de analyse van het optimale afvalbeleid complexer, en de worden de verkenningen belangrijker. De milieuraad beveelt daarom aan zeer *tijdig* met dergelijke verkenningen te beginnen en daarbij ook nadrukkelijk de opties mee te nemen die samenhangen met "duurzaam ondernemen".

De milieuraad wil het belang van samenwerking met andere gemeenten en partijen onderstrepen.

6 Duurzame Mobiliteit

Ambities voor 2030

De milieuraad herkent ook in dit hoofdstuk veel van zijn eerdere adviezen.¹⁵ Hij benadrukt het grote belang van de fiets voor Leiden, zoals ook is geconstateerd in de "Quick Scan" en constateert dat dit zijn weerslag heeft gevonden in aandacht voor de fiets in de ambities.

Hij heeft één toevoeging aan de ambities, die ook uitwerking zou moeten hebben op de prioriteiten in de periode 2016-2020. Al in 2030, en zeker daarna kunnen er grote verschuivingen zijn opgetreden in het gebruik van vervoermiddelen. De automatisch rijdende auto komt er misschien aan. Dat zou vergaande gevolgen kunnen hebben voor bijvoorbeeld de locaties waar er behoefte is aan parkeerplaatsen. Er is nu nog weinig te zeggen over de waarschijnlijkheid van zulke veranderingen, maar zij zijn niet uit te sluiten. De enige manier om er zo vroeg mogelijk op in te spelen is dat er tijdig over cijfermateriaal wordt beschikt, en men bedacht is op dergelijke ontwikkelingen. En ook als dit soort veranderingen uitblijven is het belangrijk over goed cijfermateriaal te

een forse reductie in grof huishoudelijk afval kan opleveren is niet meer dan een hoop. Uit geen van de vier genoemde punten spreekt een duidelijke ambitie.

¹⁵ Bijvoorbeeld zijn advies over het Mobiliteitsplan 2015-2022 (1^e kwartaal 2015).

beschikken. Dit is een belangrijk onderdeel van de informatiebehoefte die uit het ambitiedocument voortvloeit en in aanbeveling 3 nader is omschreven.¹⁶

Prioriteiten in de periode 2016-2020

Milieuzone

In 2016 zal de gemeente een besluit nemen over de voortzetting van de milieuzone voor vrachtauto's vanaf 2017.¹⁷ De milieuraad wil daarbij aantekenen dat de milieuzone op verschillende manieren het schoner worden van het verkeer bevordert. Het stimuleert bijvoorbeeld autofabrikanten om steeds schonere voertuigen te produceren. In dat opzicht is het ook geen zaak die alleen een enkele stad aangaat. Het idee van een milieuzone is ook goed te combineren met de prioriteit van een duurzame stadsdistributie.

Woon-werkverkeer en openbaar vervoer

Uit de QuickScan bleek, dat Leiden dé fietsstad van Nederland is. Om deze kwaliteit verder uit te bouwen zal veel aandacht moeten gaan naar de concrete uitwerking van de Leidse Ring, het (verder) ombuigen van het woon-werkverkeer van auto naar fiets en collectief vervoer. De noodzakelijke nieuwe aanbesteding van het openbaar busvervoer vergt veel voorbereiding. Daar hoort onderzoek naar op de vraag toegesneden openbaar vervoer in en om Leiden bij. De milieuraad wijst erop dat vervoerskeuzes beïnvloed kunnen worden door beloningsprikkel (door bijvoorbeeld reistijdverkortingen) en door ontmoedigingsprikkel (bijvoorbeeld parkeerkosten).

Bekeken moet worden of ervaringen met vervoersmanagement kunnen worden toegepast voor vervoer naar en van het Biosciencepark en Industrieterrein Roomburg. Collectief vervoer en goede OV-ontsluitingen leveren zowel milieuwinst als ruimtewinst op (minder parkeerplaatsen). Vervoersmanagement is behalve op woon-werkverkeer ook goed toepasbaar op goederenvervoer.

De milieuraad wil hieraan de wens verbinden om op korte termijn tot de gedeeltelijke baanverdubbeling Leiden – Utrecht over te gaan, opdat frequentieverdubbeling op dat traject doorgevoerd kan worden.

De gemeente is vanzelfsprekend samen met het bedrijfsleven en andere betrokkenen zoals omliggende gemeenten actief in het bevorderen van de economie. Daarbij gaat het ook om de locaties van bijvoorbeeld de detailhandel. De milieuraad wil daarbij aandacht vragen voor de logistieke consequenties van dat beleid (bevoorrading, verkeer van klanten), die zowel kansen als bedreigingen inhouden (bestelverkeer en doorgaand vrachtverkeer bijvoorbeeld).

7 Klimaatadaptatie

Ambities

De milieuraad heeft met instemming kennis genomen van de geformuleerde ambities. Bij die van een 'waterbestendige stad' tekent hij aan dat er aanwijzingen zijn dat het tempo van klimaatverandering wel eens sneller kan gaan dan tot nog toe aangenomen werd. Het zoveel mogelijk inbouwen van een zekere 'veiligheidsmarge', het treffen van 'robuuste' maatregelen kan onder deze omstandigheden kostenbesparend zijn.

¹⁶ Daarnaast is er behoefte aan betere (reguliere) metingen van de verkeerstromen en de modal split in Leiden.

¹⁷ In Utrecht en Amsterdam is de milieuzone de laatste jaren uitgebreid.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

De voorspelde effecten van de klimaatverandering zijn naast hitte ook meer water(overlast). Verschillende gemeentes bereiden zich reeds op versterkte regenval voor door waterpleinen¹⁸ en WADI's¹⁹ in woonwijken te maken en meer onverharde oppervlaktes te creëren, maar ook door de capaciteit van de rioleringen te vergroten, zodat de toenemende hoeveelheid regenwater opgenomen en voorgezuiverd kan worden.²⁰

In principe zijn er meerdere opties beschikbaar om het ontstaan van hitte-eilanden te voorkomen en de capaciteit om regenwater op te vangen te vergroten. De milieuraad wil mede in relatie met al wat er onder biodiversiteit is opgemerkt, de volgende onder de aandacht brengen.

Aanbeveling 12. Verander zowel particuliere als gemeentelijke verharde oppervlakten (parkeerplaatsen, pleinen, daken, tuinen) zoveel mogelijk in oppervlakten met groenbedekkingen. Doe dat vooral op plaatsen die hitte-eilanden kunnen worden en op plaatsen waar een zo langzaam mogelijke afvoer van regenwater nodig is, en waar combinaties zijn te maken met andere wenselijkheden, zoals energiebesparing, in combinatie met een zo groot mogelijke biodiversiteit.

8 Instrumenten, rollen, schaal

Dit hoofdstuk geeft geen aanleiding tot andere opmerkingen dan hetgeen al is gezegd in de inleiding op dit advies.

Hoogachtend,

Leendert Jonker, voorzitter

¹⁸ <http://www.rotterdam.nl/benthemplein>

¹⁹ (Water Afvoer Door Infiltratie)

²⁰ De daaruit volgende noodzaak het rioleringsstelsel aan te passen opent wellicht ook mogelijkheden tegelijkertijd ook nog ander duurzaamheidsdoelstellingen mee te nemen.